

بررسی تصویر و حوزہ های تصویری در شعر انوری

م.م سعاد عبدالزہرة نجم

قسم اللغة الفارسیة كلية اللغات

Photocopy and pictorial possession of Anwari's poetry

Justify and analyze

M. M. Suaad Abdul Zahra Najm

Department of Persian Language

College of languages

"الصورة" في اللغة تعني الشكل ومع حقيقة الموضوع والتمثيل والميزة ، وشكل ذلك الشيء مناسب. جمع هذه الكلمة هو "صور وصور: وجوه" و "جاد سورا" تعني "تصورها" و "تخيل الشيء" يعني "تخيلته". من حيث الصورة ، فهي أحد العناصر الرئيسية للشعر ، فالصورة تولد من قوة الخيال ، ويظهر الشاعر تجاربه في الصور الشعرية باستخدام مكونات أخرى تدخل في تكوين الشعر. يمكن اعتبار الصورة ، في تصوير وتحليل الشعر الفارسي المعاصر ، من أهم العناصر المكونة للشعر والقضاء الشعري ، فضلاً عن الاهتمام الأكبر لنقاد العصر الحديث. ومن الشعراء الذين تناولوا صور الخيال في اشعارهم هو الشاعر (انوري). أنوري هو أحد شعراء فترة الانتقال من الأسلوب الخراساني إلى الأسلوب العراقي وهو من الشعراء البارزين في تاريخ الأدب الفارسي. وكان استخدام صور الخيال في شكل قصيدة ، كان الشكل الشائع والمسيطر للشعر الفارسي في النصف الأول منه. والشيء المؤكد أن مجال فن هذا الشاعر هو قصائد ولا سيما قصائد المديح الكلمات المفتاحية: صور الخيال، التشبيه، الاستعارة، المجاز ، الكناية، الشاعر انوري

Abstract

The image of "Al-Soura" in the word means shape and with the truth of object, representation, feature and soon. The shape of that thing is relevant. The plural of this word is "images and images: faces" and "gad sura" means "pictured it" and "imagination of the thing" means "I imagined it. In terms of image, it is one of the main elements of poetry, the image is born of the power of imagination, and the poet manifests his experiences in poetic images using other components that are involved in the creation of poetry. Image, in the analysis and analysis of contemporary Persian poetry, can be considered one of the most important constituent elements of poetry and poetic space, as well as the greatest concern of modern critics. Among the poets who used imagery in their poems (Anuri). Anuri is one of the poets of the period of transition from the Khorasani style to the Iraqi style and is one of the prominent poets in the history of Persian literature. Sadhai, which is an ode form, was the common and dominant form of Persian poetry in the first half of it. What is certain is that the art field of this poet Fahl is odes and especially odes of prais Key words: imagery, simile, metaphor, permissible, imaginary images, Anuri.

□ □ یدی

تصویر «الصورة» در لغت به معنای شکل است و با حقیقت شیء، هیئت، ویژگی و شکل آن چیز مرتبط است. جمع این واژه «صُور و صُور: صورتها» است و «قد صَوَّرَه» به معنای «آن را به تصویر کشید» و «تَصَوَّرْتُ الشيء» به معنای «آن را تصور کردم» است. و در اصطلاح تصویر یکی از عناصر اصلی شعر می باشد، تصویر زاده ی قدرت تخیل است و شاعر تجربیات خود را با استفاده از دیگر مولفه هایی که در خلق شعر دخیل اند، در تصاویر شعری متجلی می کند. تصویر، در تحلیل و بررسی شعر معاصر فارسی، می تواند یکی از مهم ترین عنصرهای تشکیل دهنده شعر و فضای شعری، و همچنین بزرگترین دغدغه ی نقادی مدرن به حساب آید. از جمله شاعرانی که در اشعار خود به تصویر پردازی پرداخته اند (انوری). انوری یکی از شاعران دوره گذار از سبک خراسانی به سبک عراقی است و از قصیده سرایان برجسته تاریخ ادبیات فارسی است. انوری ابیوردی از بزرگترین شاعران ایران در قرن ششم هجری است. سدهای که قالب قصیده، درنیمه اول آن، قالب رایج و مسلط شعر فارسی بود. آنچه مسلم است، این است که عرصه هنرورزی این شاعر فحل، قصیده و بویژه قصیده مدحی است و از آنها کلیدی: تصویر پردازی، تشبیه، استعاره، مجاز ، صور خیال ، انوریبیشگفتارتصویر در لغت به معنای صورت گری، صورت نگاری ، ترسیم، نقاشی، مصور سازی و تزئین آمده است. و در نقد ادبی در کنار الفاظی چون : (هنری) (ادبی) (شعری) قرار می گیرد. نیز تصویر یا ایماژ در معنای لغوی بدل، شبیه، عکس، مجسمه، سایه، شمایل، برگردان و نمادین کردن) و تصویر در اصطلاح عبارت است از (هرگونه کاربرد مجازی زبان که شامل همه صناعات و تمهیدات بلاغی از قبیل تشبیه ، استعاره، مجاز ، کنایه، تمثیل، نماد، اغراق، مبالغه، تلمیح، اسطوره، اسناد مجازی، تشخیص، حس آمیزی و پارادوکس می شود . مضاف برآن تصویر در حوزه زیبایی شناسی، از عناصر و مؤلفه های سبکی است. تصویر (به عنوان هر گونه تصرف خیالی در زبان) مورد قبول ادبای بلاغت سنتی و منقدان نقد ادبی جدید قرار گرفته است. بسیاری از شاعران هستند که از تصویر پردازی در اشعار خود استفاده کرده اند. و از این شاعران شاعر بزرگ (انوری) است. وی اوحد الدین محمد انوری معروف به (انوری ابیوردی) و (حجة الحق) از جمله شاعران و دانشمندان ایرانی سده ششم هجری در دوران سلجوقیان است. تصویرپردازی یکی از بارزترین ویژگی های شعر انوری ابیوردی است که به مدد ذوق شعری و استعداد تصویرگری خویش، روابطی جدید و ابداعی میان واژگان زبان برقرار کرد و از این طریق، اشعاری

سرشار از تصاویر بدیع می‌آفریند. تصاویری زیبا که با تأثیرگذاری بر خواننده، وی را در فضای شعر قرار می‌دهند و با سراینده همراه می‌سازد. از آنجا که تصویرپردازی در اشعار انوری، کارکرد گسترده‌ای دارد، در این پژوهش از میان تصاویر مختلف، به بیان تشبیه، استعاره، مجاز و بررسی و تحلیل نمونه‌هایی از آنها می‌پردازیم. سپس، مطالعه را بر چند موضوع تقسیم کردیم، از این قرار است: یکم: تصویرپردازی ۴ دوم: مختصر از زندگی انوری سوم: تصویرپردازی در شعر انوری تصویرپردازی تصویر «الصورة» در لغت به معنای شکل است و با حقیقت شیء، هیئت، ویژگی و شکل آن چیز مرتبط است. جمع این واژه «صُور و صَوْر و صورتها» است و «قد صَوَّرَه» به معنای «آن را به تصویر کشید» و «تَصَوَّرْتُ الشیء» به معنای «آن را تصور کردم» است (ابراهیمی وهمکار، ۱۳۹۹: ۲۳۶). نیز تصویر یعنی شرح دادن، بیان دادن: نویسنده ضمن داستان بخشی از تاریخ کشورمان را نیز تصویر کرده است (انوری، حسن، ۱۳۸۲: ۶۱۹). تصویر یا ایماژ از جمله اصطلاحات پرکاربرد در حوزه زیبایی شناسی و نقد ادبی به شمار می‌رود به جهت ابهام و پیچیدگی خاص موجود در آن، تعاریف متعددی برای آن ذکر شده است. ایماژ در لغت نامه (شبیه، گپی، مجسمه، هیئت، بازتاب، بینش و تصویرذهنی) معنا شده است، یا چنانکه سی‌دی لویس شاعر انگلیسی گفته است: (ایماژتصویری است که شاعر آن را به وسیله کلمات می‌سازد) (پشابادیدی، ۱۳۹۶: ۸۷). در مورد دیگر تصویر یا ایماژ از اصلی‌ترین عناصر شعری است و هیچ تجربه‌ای از تجربه‌های انسانی بدون تأثیر و تصرف نیروی خیال ارزش هنری و شعری پیدا نخواهد کرد. از این روست که خیال در تعریفهای قدیم و جدید همواره عنصر اصلی شعر است. خیال شاعرانه هر اندازه نو و بدیع، و شخصی و فردی باشد، به همان میزان ارزش هنری بالایی دارد. فردیت و نوگرایی در تصویرپردازی از اساسی‌ترین ویژگی‌های شعر نوست (نوروزی، ۱۹۹۴: ۱۴۳). کهن‌ترین سخن درباره تصویر، این سخن جاحظ باشد که گفته است: (شعر صناعت و گونه‌ای از بافندگی و نوعی از تصویر است). اما قدامه بن جعفر صورت را در مفهوم شکل به کار برده و ابو هلال عسکری، صورت را در معنای مثال و هیکل آورده و تشبیه شیء به شیء را از نظر صورت، یکی از اقسام تشبیه دانسته است. به نظر عبدالقاهر جرجانی صورت، تمثیل و قیاسی است برآنچه که عقل‌ها آنها را می‌فهمند و چشم‌ها آنها را می‌بینند (نویدی وهمکار، ۱۳۹۴: ۳۲۹). اما در نقد جدید و در عام‌ترین مفهوم، تصویر عبارت است از هرگونه کاربرد مجازی زبان که شامل همه صناعات و تمهیدات بلاغی از قبیل تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه، نماد، اغراق، اسطوره، تشخیص، حس آمیزی، پارادوکس، رنگ پذیری و حتی چندین شیوه نوین دیگر می‌شود. با توجه به جایگاه ویژه تصویر در خیالپردازی و معناآفرینی، این واژه همواره پرکاربردترین اصطلاح نقد ادبی از گذشته تاکنون بوده و به عنوان یکی از ابزارهای بیانی مهم در زیباشناسی شعر، همیشه مورد توجه ادبا قرار گرفته است (ابراهیمی وهمکار، ۱۳۹۹: ۲۳۶-۲۳۷). در نقد ادبی امروز دو اصطلاح تصویر و تصویرپردازی، حضور چشمگیری دارد. رکن اصلی زیبایی یک اثر ادبی، تصویر است و هر اندازه تصاویر پویاتر باشد. متن ادبی ارزشمندتر می‌شود. از آنجایی که شعر بیان‌کننده یک لحظه احساسی و عاطفی ممتاز است، باید دارای یک بافت لغوی خاص باشد و بتواند معنای زندگی را تفسیر کرده و معانی والای انسانی را در آن بدمد. پس تکمیل ساختار لغوی و صورت‌گرایی، ارتباط شدیدی با احساسات و انفعالات درونی شاعر دارد و ما نمی‌توانیم شعر حقیقی را بدون ساختار ترکیبی متصور شویم مادامی که این ساختار ترکیبی با ساختار ایقاعی و ریتمیک متحد است (نویدی وهمکار، ۱۳۹۴: ۳۲۵-۳۲۶). نیز در مورد دیگر تصویرپردازی هنری، از جمله مهمترین موضوعات نقد ادبی، در سالیان اخیر است. که در ارتباط مستقیم با نقد زیبایی شناختی متون ادبی قرار دارد و بارها از سوی منتقدان و نظریه پردازان مکتب های مختلف، مورد توجه قرار گرفت. تصویر در بازنمود ایدئولوژی، اندیشه و عاطفه شاعرانه و تأثیرگذار بر مخاطب، از اهمیت ویژه ای برخوردار است (ابراهیمی وهمکار، ۱۳۹۹: ۲۳۵). و در اهمیت تصویرپردازی، یکی از راه‌های بیان و تعبیر تصویر شاعرانه است. شکی نیست که تصویر به دلیل برخورداری از روح حیات و حرکت، نقش برجسته‌ای در زبان شعری ایفا می‌کند. تصویر، گنگ و بی‌زبان را به سخن درمی‌آورد و باعث حیات و نشاط می‌شود و اضدادی چون مرگ و حیات و آب و آتش را به هم پیوند می‌دهد. تصویر بر نفوس خوانندگان بسیار تأثیر گذار است. اما این تأثیر (مبتنی بر تغییر طبیعت معنا نیست، بلکه خصیصه و صفت خاصی را بر معنا می‌افزاید) تصویر شعری وسیله‌ای است که شاعر به کمک آن می‌تواند تجربه‌های مختلف انسانی را به دیگران منتقل کند (نویدی وهمکار، ۱۳۹۴: ۳۲۸-۳۲۹). شاعران ابزار خاصی برای ایجاد تصویر با واژگان دارند. در علم بیان با ابزار مختلف نقاشی در زبان آشنا می‌شویم. از آنجا که ارکان بیان را تشبیه، استعاره، نماد، کنایه و مجاز تشکیل می‌دهد (ساغند وهمکار، ۵۸). ۱- استعاره استعاره در اصطلاح استعمال لفظ در معنای مجازی است به واسطه مشابهت با معنای حقیقی همراه با قرینه‌ای که

مانع از اراده معنای اصلی می شود (نویدی و همکار: ۱۳۹۴: ۳۳۴). یعنی شاعر به آوردن مشبه یا مشبه به تنهایی استعاره می سازد. در واقع استعاره تجسم یک چیز به صورت چیز دیگر است. دیویدسون، فیلسوف معاصر، در مقاله معروف (استعاره چیست) استعاره را مؤثر بر ذهن در همان تأثیری می داند که یک تابلو نقاشی اثر می گذارد (ساغند و همکار: ۵۸).

۲- تشبیه تشبیه در لغت به معنای مقایسه و تمثیل است و در اصطلاح یاد آوری همانندی و شباهتی است که از جهتی یا از جهاتی میان دو چیز مختلف دارد. تشبیه از آرایه های بیانی است که مورد توجه شاعران و نویسندگان بوده و کاربرد آن به زیبایی شعر و نثر می افزاید. از طریق تشبیه می توان به کارکردهای زیر، دست پیدا کرد: اول اینکه جهان به ظرف دیگری منتقل می شود. دوم امکان بازآفرینی و شبیه سازی جهان و تصرف در پدیده های طبیعی و صور ذهنی در هر زمان و مکان با تخیل که تشبیه را می سازد، ممکن می شود. سوم جهان شبیه سازی شده توسط شاعر یا نویسنده تثبیت می شود و چهارم اینکه هنرمند علاوه بر شبیه سازی جهان، با تصویرگری هنرمندانه، در توصیف جهان مطلوب خود می کوشد (نویدی و همکار، ۱۳۹۴: ۳۳۱).

۳- مجاز مجاز در لغت به معنای غیر واقع است. در علم بیان استفاده از لفظ در معنی غیر حقیقی خود است به لحاظ وجود قرینه ای که مانع از اراده معنی اصلی باشد. شرط نقل معنی اصلی (حقیقی) به معنی غیر اصلی (مجازی) وجود تناسبی است بین آن دو، و این تناسب را علاقه گویند (پشابادی، ۱۳۹۶: ۹۵).

۴- کنایه کنایه در لغت به معنی پوشیده سخن گفتن است و در اصطلاح، سخنی است که دارای دو معنی قریب و بعید باشد و این دو معنی لازم و ملزوم یک دیگر باشند، پس گوینده آن جمله را چنان ترکیب کند و به کاربرد که ذهن شنوند از معنی نزدیک به معنی دور منتقل گردد (حاتمی، ۱۳۹۸: ۳۹). کنایه می تواند جمله باشد و یا ترکیب، ترکیبات یا از نوع ترکیب وصفی است، مانند آزادهی تهیدست، و یا ترکیب اضافی، مانند آب روان، یا صفات مرکب، مانند: بی نمک، و یا مصادر مرکب، از قبیل: لب گزیدن (پشابادی، ۱۳۹۶: ۹۶).

۵- نمادرمز یا نماد یا مظهر از عناصر زیبایی سخن و صور خیال مستقل است، هر چند ژرف ساخت و بین مایه آن مانند استعاره، مصرحه، تشبیه است. در اصل رمز، مشبه بهی است که بر اثر فراوانی کاربرد، تجسم و مصداقی برای مشبه خود شده است. رکن مشبه به آن قدر جانشین مشبه می شود که حتد فرهنگ نویسان در معانی آن واژه، معنای استعاره و به عبارتی رمزی آن را هم درج می کنند. از نمونه های ۹ آن نرگس در معنای چشم خکار و مست است (حاتمی، ۱۳۹۸: ۳۷). مختصر از زندگی انوری علی بن محمد بن اسحاق ابیوردی ملقب به اوحد الدین از شاعران نامی است. در نام وی و نام پدرش اختلاف است. محمد عوفی در تذکره لباب الالباب نام پسر و پدر هردو را محمد دانسته و هدایت صاحب مجمع الفصحاء نام خودش را علی و نام پدرش را اسحاق گفته است و ظاهراً گفته هردو خالی از اشتباه نیست و صحیح آنکه نام خودش علی و نام پدرش محمد و نام جدش اسحاق میباشد. در لقب وی به اوحد الدین اختلافی نیست. انوری از مردم ابیورد (شهرکی از شهرهای خراسان بین نساء و سرخس) است وی در دوران کودکی به اکتساب علوم متداوله زمان پرداخت و در بیشتر علوم خاصه حکمت و ریاضی و نجوم مایه کافی اندوخت (دهخدا: ۴۶۲). انوری در علوم رایج روزگار خود از جمله ریاضیات، نجوم، هیأت، فلسفه، منطق، طبیعیات و طب سرآمد بوده است (و یکی از دلایل دشواری و دیریابی معانی اشعار او برای مخاطب امروزی، اشتغال اشعارش به مصطلحات آن دانشها است. وی در فن شعر به ویژه در سرودن قالبهای قصیده، غزل و قطعه نامدار گشته است و به دلیل وجهه برجسته قصیده سرایی او را یکی از (سه پیامبر شعر فارسی) لقب داده اند. انوری بخش بیشتر عمر شاعری خود را در دربار سلطان سنجر سلجوقی سپری کرده است (میرهاشمی، ۱۳۹۹: ۳۶). انوری را طبعی مقتدر و فکری نیرومند و قریحه توانا بوده و به آوردن معانی بار یک و تعبیرات دقیق خاطرش منقاد و هر چه را میخواست بدون رنج و زحمتی فکرش بدان سماحت میکرد. و بواسطه همین قدرت طبعی که داشت مضامین و معانی مختلف را در وقایع نگاری و داستان سازی و وصف طبیعت و تصویر مناظر و ابراز تمایلات بخوبی برشته نظم در میآورد و با تسلط کامل در تمام اقسام سخن وارد میشد از این رو شعرش در شیوایی و دلبریابی و آوردن معانی تازه و استدلال شاعرانه از معاصرین خویش بلکه از بیشتر کسانی که قبل از او و بعد از او شعر گفته اند برتر ۱۰ و ممتاز است و از خصوصیات شعر او تشبیهات و استعارات بدیع اوست که لطف و طراوت و تازگی مخصوصی دارد (دهخدا: ۴۶۳). اهمیت سبکی اشعار انوری از آن رو است که او از شاعران دوره فترت و گذار یا سبک بینابین یا سبک عهد سلجوقی شمرده شده است. وی همانند ظهیر فاریابی (درگذشته ۵۹۸ ه.ق.) در دوره گذار از سبک خراسانی به سبک عراقی شعر می سراید؛ در غزل متمایل به

سبک نوظهور عراقی است و در قصیده‌گرایی به سبک خراسانی دارد (میرهاشمی، ۱۳۹۹: ۳۶). «سبک اختراعی انوری به واسطه نزدیک کردن بیان شعری به محاوره عمومی، حاصل گردیده است. او ملاک زیبایی شعر را در متانت غنویت میداند و اعتقاد دارد: (شعر روان و عذب میباید، به روانی چو تیر خدنگ) بیشترین شهرت و آوازه او نیز به علت همین زبان طبیعی و روایی اوست و: (اینکه چرا انوری، نسبت به مقلدانش، همواره دور از دسترس مانده است، نکته بسیار مهمی است که احتمالاً به زبان ساده و طبیعی او بر میگردد. تقلید سادگی زبان او، یکی از دشوارترین کارها بوده است) (واردی وهمکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۸).

۲. تصویرپردازی در انوری

یکی از ویژگی‌های بارز شعر در سده ششم هجری، تصویر پردازی است. در این دوره شاعران تصاویر شعری شان را از دیوان شاعران پیشین اخذ می‌کردند و دیوان آن‌ها پر از تصاویر یکنواخت و تکراری بود (فر وهمکار: ص ۱۷۹۹). «در تاریخ ادبیات هرگاه شعر فارسی به سمت استعاره‌گرایی پیدا کرده مزر میان ذهن و واقعیت کم رنگ شده و جهان ذهنی بر جهان واقعی غلبه پیدا کرده است. قرن‌های ۶ و ۷ که استعاره‌گرایی در ادبیات ایران در اوج بود، عنصر استعاره و عصر غلبه فردیت است. دوران غلبه استعاره دوره گسترش احساسات فردی و رمانتیک است. استعاره‌های پیچیده در شعر انوری روپوشی شکوهمند بر اندیشه‌های فردی و ناچیزند.» (فتوحی، ۱۳۸۵: ۱۵۷-۱۵۶). در واقع از قرن ششم هجری، اصطلاحات علمی وارد شعر شد و امثال ابوالفرج رونی و انوری بر مبنای علوم تصویرسازی کردند این یکی از دلایل دشوار شدن شعر و کلام انوری گردید. و در حقیقت باید شعرهای انوری را جز شعرهای استادانه محسوب کرد. یعنی شعر او به لحاظ تصنع، در اوج قرار دارد در این گونه اشعار اولین مشخصه‌ی که به چشم می‌خورد اقتدار شاعر در سخنوری و بیان است و در حقیقت خواننده از هنر نمایی شاعر و اقتدار او در ترکیب‌سازی و لغت دچار اعجاب می‌شود که این یکی از ویژگی‌های اشعار انوری به خصوص قصاید وی می‌باشد (نعمانی، ۱۳۶۳: ۲۱۹). یکی از شاعران عهد سلجوقی که در راستای ابداع تصاویر جدید و خلق خیال شاعرانه، با به کارگیری اصطلاحات و واژگان تصویر پردازی در خلال شعر کوشش بسیار کرده است، حکیم انوری ابیوردی است (رضایی وهمکار، ۱۳۹۴: ۱۰۱۶). «از میزات انوری یکی این است که شاعری او محدود به مدیحه‌سرایی نیست او هرگونه مسایل و موضوعات و یا وقایع و داستانی که فرهنگ و زبان از آن وسعت و بسط پیدا می‌کند منظوم بیان می‌نماید و از صور خیال برای به تصویر کشیدن آن

۲. موارد سود می‌جوید». (نعمانی، ۱۳۶۳: ۲۱۹).

می‌بینیم که دکتر شفیعی کدکنی انوری را از شعرای بسیار متمایل به صنعت می‌داند اما مرحوم مدرس رضوی نظری بر خلاف وی دارد و در مقدمه دیوان انوری می‌نویسد: «و از محسنات بدیعی بیشتر به صناعی معنوی از قبیل تشبیهات و استعارات و تلمیح و اغراق، شعر خود را آراسته است و از آوردن صنایع لفظی مانند اقسام جناس و ترصیع و موازنه و مقابله و لف و نشر و موشح خودداری کرده و توجه او به زیبایی معنوی بیش از توجه به صنایع لفظی است و کمتر جایی برای ایراد و آوردن صنعتی، لفظ را فدای معنی کرده است.» (مدرس رضوی، ۱۳۶۴: ۱۱۱) انوری درباره‌ی آسمان می‌گوید: که آسمان و گستردگی و عظمت آن همواره توجه ان دشمنان و شاعران را به خود جلب کرده و نشان‌های آن در آثار اغلبش اعران مشاهده میشود. هر شاعر ژرف نگری برای ساختن تصاویر بدیع خود از منظری بدان پرداخته و از زاویه‌ای بدان نگریسته است. در این میان انوری گاهی به خلق آسمان توجه داشته و عظمت آن شگفتی او را برانگیخته و براساس اعتقادات دینی و دیدگاه‌های فلسفی، وجوه مختلف آسمان را بررسی کرده و گاهی نیز براساس مشخصه‌های ظاهری و عقاید رایج عوامانه بدان پرداخته است (سپهر وهمکار، ۱۳۹۳: ۹۳). یکی از مفاهیم قرآنی، که اقتباس از نص صریح قرآن است، رجم شیطان است، چنانکه می‌فرماید: «لَقَدْ زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوماً للشياطين واعتدنا لهم عذاب السعير» (سوره الملک آیه ۵). (آسمان دنیا با آسمان نزدیکی که تر به زمین را به چراغ‌ها آراستیم و آن را چنان کردیم که با آنها شیاطین را می‌رانند و برای ایشان عذاب آتش ساختیم). نیز آسمان و ستارگان زیبای آن که در نزد انسان گذشته بیشتر از امروز اسرارآمیز ۱۳ جلوه می‌کرد، با ترکیب نیروی تخیل، در باورهایشان دنیایی ساخت که امروزه تجلی آن باورها به صورت نماد و اسطوره در شعر شاعران دیده می‌شود. «تا قبل از رنسانس، خورشید به دلیل بزرگی، نورانیت و منشأ تحول و روز و شب بودن در ناخودآگاه جمعی بشر جایگاه محوری داشته و حتی اسطوره‌شناسان آن را مبدأ اصلی پیدایش اسطوره می‌دانند.» (فدایی، ۱۳۸۱: ۵۱). نیز انوری درباره‌ی گیاهان می‌گوید: همچنانکه شاخهای زیادی از درخت، گل و میوه برآورده است، بهار طبیعت نیز از بهار عدل

تو رویده است و ضمن اشاره به اعتدال بهاری در بیانی تفضیلی، عدالت بهار صفت ممدوح را از بهار طبیعت برتر میدانند. در دیوان انوری نیز این تشبیه را بویژه در همان هیأت مشابه بلیغ اضافی میبینیم. عدل بهار صفت ممدوح، باغ جهان هستی را آنچنان آراسته که نگارخانه چین که خود نماد نگارگری است به آن رشک میبرد (واردی، ۱۳۹۵: ۱۳۶):

باغ وجود از بهار عدل تو چنانک   رشک فزاید نگارخانه چین را

(انوری، ۱۳۷۶: ص ۷۲). و دربارهی حیوانات انوری میگوید: در سروده‌های انوری، کلک لاغر و نزار میشود. قلم ممدوحی که دبیر است در پیکرهای جاندار، روح میگیرد و دارای جسمی ناتوان میشود و هر دو در ضمن این استعارة مشابه با شگرد تقابل درکلمات لاغری و فربهی و موسیقی تضاد برانگیخته از آن بر نغزی و شگرفی سخن خویش افزودند (واردی، ۱۳۹۵: ۱۳۹).

گنج را لاغر کند بذل سمینت

ملك را فربه کند كلک نزارت

او در یک رباعی با الفاظ خیلی تند، خشماگین و صریح دیگری که ذکر وجه شبه پیام آنها را برای مخاطب آشکارتر ساخته است. در مورد هجو را به حیواناتی چون ۱۴ گفتار، گرگ، خرس، خوک، و سگ تشبیه میکند و صفاتی چون گنده دهانی، کریه المنظر بودن، نگون بختی، سخره بودن، زبون بودن، دهن دریده بودن به او نسبت میدهد:

ای گنده دهان چو شیر و چون گرگ حرون

چون خرس کریه شخص و چون خوک نگون

چون بوزنه سخره و چو گفتار زبون

چون گربه دهن دریده و چون سگ دون

(انوری: ۱۰۲۱).

در یک تشبیه همانند دیگر شاعر، عمر دشمن را در یک تشبیه بلیغ اضافی به مثال میکنند. علاوه بر همانند بودن تشبیه، نکته قابل توجه این است که (گاوی دوشا) شاعر در این صف یکسانی دوشا را برای مشبه به خود میآورند. مشترک بودن صفت و نوع تشبیه، الگوگیری انوری را از رونی در کاربرد این تشبیه قطعتر میسازد:

گاو دوشای عمر او ندهد

زین پس از خشکسال حادثه شیر

(انوری، ۱۳۷۶: ص ۲۲۱)

در مورد دیگر انوری میگوید:

آن که در معركة سحر بیان   قلمش همچو سحر ثعبان است

مصرع دوم تلمیحی است به معجزه حضرت موسی (ع که عصای او اژدهایی شد: (ف ألقى عصاهم فإذا هي ثعبانٌ ممبين) اعراف/ ۱۱۶. ارجل، ادهم، اشهب شدن روز را در آغاز فصل بهار با وصف یکسان، واژگان اسب: « به عنوان عوامل مشترک بیان میکنند « ادهم شب » و « اسب روز » ۵ تشبیهات اضافی مصفی، سیاه، کنایه از شب است. و شب همچون اسب ادهم، سیاهی ناب داشت و طولانی بود و روز همچون اسب اشهب، سفید بود؛ یعنی بهره روز و شب در آغاز بهار مساوی بود و با پشت سر گذاشتن روزهای فصل بهار، روزها طولانی و شبها کوتاه میشود. در این وضعیت را به اسب ارجل مانند میکنند؛ یعنی یک پای اسب ادهم، سفید شده و به اسب ارجل تبدیل شده است. در این تصویر شاعر از جنبه عینیت و حسی بودن رنگ در تداعی مفهوم انتزاعی زمان، کمیّت و گذر آن و القای هر چه بیشتر این مضمون در ذهن مخاطب استفاده میکنند. جادوی همنشینی کلمات و فشردهگی معنایی نیز در هر دو بیت در تشخیص دادن به بافت کلام سهم دارد:

جرم خورشید چو از حوت در آید به حمل

اشهب روز کند ادهم شب را ارجل

(انوری، ۱۳۷۶: ص ۲۵۳)

گاهی حلم و وقار ممدوح را مثل عنصر آب نگاشته و هریک از دیگر ارکان را به صفتی از ممدوح منتسب دانسته و با استفاده از صنعت ادبی لف و نشر آن را زیور داده است:

زان کجا با این چنین لطف و وقار و طبع و رای

دهر را بهتر ز خاک و باد و آب و آذری

(انوری : ۴۶۳)

۶ نتیجه گیری تصویر «الصورة» در لغت به معنای شکل است و با حقیقت شیء، هیئت، ویژگی و شکل آن چیز مرتبط است. جمع این واژه «صُور و صَوْر: صورتها» است و «قد صَوَّرَه» به معنای «آن را به تصویر کشید» و «تَصَوَّرْتُ الشیء» به معنای «آن را تصور کردم» است. و در عامترین مفهوم، تصویر عبارت است از (هرگونه کاربرد مجازی زبان که شامل همه صناعات و تمهیدات بلاغی از قبیل تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه، نماد، اغراق، اسطوره، تشخیص، حس آمیزی، پارادوکس، رنگ پذیری و حتی چندین شیوه نوین دیگر میشود. یکی از شاعران عهد سلجوقی که در راستای ابداع تصاویر جدید و خلق خیال شاعرانه، با به کارگیری اصطلاحات و واژگان تصویر پردازی در خلال شعر کوشش بسیار کرده است، حکیم انوری ابیوردی است. انوری ابیوردی از بزرگترین شاعران ایران در قرن ششم هجری است. سدهای که قالب قصیده، درنیمه اول آن، قالب رایج و مسلط شعر فارسی بود. آنچه مسلم است، اوحدالدین علی بن محمد انوری از قصیده سرايان بزرگ نیمه دوم قرن ششم، در ناحیه ابیورد، شهری میان سرخس و نساء، متولد شده است. انوری نیز در حوزه صور خیال با اسلوب ویژه خویش به دنبال وجه‌های نو در قلمرو تصاویر است: بنابراین در اغلب موارد او نمی‌کوشد که عنصری تازه را وارد صور خیال خویش کند، «بلکه سعی بر آن دارد که با انتخاب عینکی از دانشهای عصر، همان عناصر تصویری شاعران پیشین را به رنگی دیگر درآورد. اگر صنعت را به معنای تکنیک بگیرد یعنی چیزی فراتر از بهرهمندی از صنایع بدیعی یا مجموعه تسلط هنرمند بر ابزارهای کار او، انوری سرآمد استادان قصیده در عصر خویش است. ۱۷

منابع و مأخذ

- ۱- ابراهیمی، عزت ملا، جلیلی، محمد حسن، ۱۳۹۹، تصویرپردازی در شعر ابراهیم نصرالله (بررسی موردی تشبیه، استعاره و مجاز).
- ۲- انوری، حسن، ۱۳۸۲، فرهنگ فشرده سخن، کتابخانه ملی ایران.
- ۳- انوری، ۱۳۷۶، دیوان انوری، به اهتمام سعید نفیسی، انتشارات نگاه، تهران، چاپ ۱.
- ۴- انوری، ۱۳۶۴، دیوان انوری له اهتمام محمد تقی مدرس رضوی، ۱۳۶۴، انتشارات علمی فرهنگی، جلد اول، چاپ ۳.
- ۵- پشابادی، یدالله، ۱۳۹۶، تحلیل خلاقانه و تصویر پردازی مبتنی برآن در شعر شیر کوبیکس و محمود درویش، سال دوم، شماره ۳.
- ۶- حاتمی، حافظ، ۱۳۹۸، تصویر و تصویر پردازی در منظومه غنایی نوروژ ونوگل، سال نهم، شماره ۳۰.
- ۷- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، حرف (ت).
- ۸- رضایی، مصطفی میردار، ده عباسانی، راحیل محمدی، ۱۳۹۴، انوری و خلق تصویرهای شاعرانه با تلفیق دوساحت دانش و ادبیت.
- ۹- ساغند، الهام مظفری، نصری، منیره، بررسی انواع و روش‌های تصویر سازی در اشعار برگزیده هشت دوره کنگره ملی رضوی از سال ۱۰- سپهر، راضیه فولادی، ماهیار، عباس، ۱۳۹۳، (دوفصلنامه زبان و ادبیات فارسی)، سال ۲۲، شماره ۷۶.
- ۱۱- فتوحی، محمود، ۱۳۸۵، بلاغت تصویر، تهران: سخن، چاپ ۱.
- ۱۲- فدایی، فرید، ۱۳۸۱، یونگ و روان شناسی تحلیل او، تهران.
- ۱۳- فر، محمد بهنام، ماهوکی، مرضیه، عدد چهار در دیوان خاقانی شروانی (مقاله‌های پنجمین همایش پژوهشی‌های زبان و ادبیات ۱۴- میرهاشمی، طاهره، ۱۳۹۹، تحلیل سبک شناختی قصیده انوری درباره حمله غزان به خراسان، سال دوم، شماره ۳.
- ۱۵- نعمانی، شبلی، ۱۳۶۳، شعر العجم یا تاریخ شعرا و ادبیات ایران (۱-۲)، انتشارات دنیای کتاب، چاپ ۲.
- ۱۶- نوروژی، یعقوب، ۱۹۹۴، نگاهی به منابع الهام شاملو در تصویر پردازی ع سال ۶، شماره ۱۱.
- ۱۷- نویدی، عبدالوحدید، پور، مجتبی عمرانی، ۱۳۹۴، نمونه‌های از تصویر پردازی هنری در شعر شاعران مشهور اندلس، سال ۷،
- ۱۸- وردی، زرین تاج، ریاحی زمین، زهرا، امیری، لیلیا، ۱۳۹۵، تحلیل ساختاری برآثر پذیری انوری از اشعار ابوالفرج رونی (فصلنامه پژوهش‌های ادبی)، سال ۱۳، شماره ۵۲.